

Obidjon AZIMOV

“Xalq bank” AT mutaxassisi

MILLIY IQTISODIYOTDA ISLOM MOLIYALASHTIRISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirish yo‘nalishlari, uning asosiy tamoyillari va iqtisodiy barqarorlikka ta’sir mexanizmlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda foizsiz moliyaviy vositalar, risklarni adolatli taqsimlash, hamkorlik asosidagi investitsiya modellari va real sektorni moliyalashtirishning ustuvor jihatlari yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida islom banklari faoliyatini kengaytirish, huquqiy-me’yoriy bazani takomillashtirish va xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirish zaruriyati asoslanadi. Natijada, maqola islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirish orqali moliyaviy inklyuziyani oshirish va iqtisodiy o‘sishning barqaror manbalarini yaratish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: islom moliyalashtirish tizimi, foizsiz bankchilik, risklarni taqsimlash, hamkorlik asosidagi investitsiya, moliyaviy inklyuziya, milliy iqtisodiyot, iqtisodiy barqarorlik.

DIRECTIONS FOR DEVELOPING THE ISLAMIC FINANCE SYSTEM IN THE NATIONAL ECONOMY

Abstract. This article analyzes the directions for developing the Islamic finance system in the national economy, its fundamental principles, and mechanisms of influence on economic stability. The study highlights interest-free financial instruments, fair risk sharing, partnership-based investment models, and the priority aspects of financing the real sector. It also substantiates the necessity of expanding the activities of Islamic banks in Uzbekistan, improving the legal and regulatory framework, and adapting international experience to national practice. As a result, the article reveals opportunities for enhancing financial inclusion and creating sustainable sources of economic growth through the development of the Islamic finance system.

Keywords: Islamic finance system, interest-free banking, risk sharing, partnership-based investment, financial inclusion, national economy, economic stability.

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ИСЛАМСКОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. В данной статье анализируются направления развития системы исламского финансирования в национальной экономике, её основные принципы и механизмы влияния на экономическую стабильность. В исследовании освещаются безпроцентные финансовые инструменты, справедливое распределение рисков, модели инвестирования на основе партнёрства и приоритетные аспекты финансирования реального сектора. Также обосновывается необходимость расширения деятельности исламских банков в Узбекистане, совершенствования правовой и нормативной базы, а также адаптации международного опыта к национальной практике. В результате статья раскрывает возможности повышения финансовой инклюзии и создания устойчивых источников экономического роста через развитие системы исламского финансирования.

Ключевые слова: система исламского финансирования, безпроцентное банкинг, распределение рисков, инвестиции на основе партнёрства, финансовая инклюзия, национальная экономика, экономическая стабильность.

KIRISH

Milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirish masalasi soʻnggi yillarda global moliyaviy bozorlarning diversifikatsiya jarayonlari va aholi moliyaviy ehtiyojlarining oʻzgarishi fonida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tizim foizsiz bankchilik, adolatli risk taqsimoti hamda real iqtisodiy faoliyatga asoslangan investitsiya tamoyillari orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Xalqaro amaliyot shuni koʻrsatadiki, islom moliyalashtirish moliyaviy inklyuziyani oshirishda va kam taʼminlangan qatlamlar uchun moliyaviy imkoniyatlar yaratishda samarali vosita boʻlib kelmoqda^[1]. Oʻzbekiston sharoitida ushbu tizimni rivojlantirish ichki kapital oqimlarini faol safarbar etish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun yangi mexanizmlar yaratadi. Natijada, islom

moliyalashtirishning milliy iqtisodiyotdagi oʻrni moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy oʻsishning muhim kafolatlaridan biriga aylanadi.

Islom moliyalashtirish tizimi milliy iqtisodiyotda ijtimoiy-iqtisodiy tenglikni taʼminlash va moliyaviy tizimning inkluzivligini oshirish imkonini beradi. Ushbu tizimning asosiy tamoyili boʻlgan foizsiz operatsiyalar hamda sheriklik asosidagi investitsiya modeli moliyaviy operatsiyalarni real ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish sohalari bilan bevosita bogʻlaydi. Bu esa spekulyativ kapital harakatlarini kamaytirib, iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishini taʼminlaydi. Jahon banki va Islom Taraqqiyot Banki tadqiqotlariga koʻra, islom moliyalashtirish tizimiga ega mamlakatlarda iqtisodiy oʻsish surʼatlari uzoq muddatda yanada barqaror boʻlib, moliyaviy inqirozlar chastotasi past boʻladi^[2]. Shu bois, Oʻzbekiston iqtisodiy modelida ushbu tizimni keng joriy etish moliyaviy tizimning barqarorligini mustahkamlash va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirishning dolzarbligi Oʻzbekistonning iqtisodiy siyosatida yangi moliyaviy instrumentlarni joriy etish va kapital bozorini chuqurlashtirish ehtiyoji bilan izohlanadi. Islom moliyalashtirishning sukuk, mudaraba, musharaka kabi vositalari davlat infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda ham samarali qoʻllanishi mumkin. Bu, oʻz navbatida, davlat qarzigʻa ortiqcha yuklamasdan, uzoq muddatli investitsiyalarni jalb etish imkonini beradi. Xalqaro moliya institutlari tajribasi ushbu vositalarning investitsiya muhitini yaxshilash va xorijiy kapitalni jalb qilishda samarali natijalar berishini tasdiqlaydi^[3]. Shu bois, islom moliyalashtirish tizimi milliy kapital bozorining innovatsion rivojlanishida strategik oʻrin egallaydi. Islom moliyalashtirish tizimining ahamiyati faqat moliyaviy koʻrsatkichlar bilan cheklanmay, balki ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashda ham namoyon boʻladi. Ushbu tizimda moliyaviy operatsiyalar shariat qoidalariga asoslanib, iqtisodiy faoliyatning halollik, ishonchlilik va oʻzaro manfaatdorlik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Buning natijasida, jamiyatda moliyaviy savodxonlik oshadi, tadbirkorlik subyektlari oʻrtasida uzoq muddatli hamkorlik aloqalari shakllanadi. Bundan tashqari, islom moliyalashtirishning xayriya va ijtimoiy masʼuliyatga qaratilgan vositalari (vaqf, zakot) ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Shu jihatdan, ushbu tizim milliy iqtisodiy modelning barqaror va inkluziv rivojlanishida muhim strategik resurs hisoblanadi.

O'zbekiston uchun islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirish xalqaro moliyaviy maydonda o'z pozitsiyalarini mustahkamlash va yangi investorlar doirasini jalb etish imkonini beradi. Hozirgi vaqtda Yaqin Sharq va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari kapital oqimlari hajm jihatidan jadal o'smoqda va ular asosan shariatga mos loyihalarga yo'naltirilmoqda. Shu bois, milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirish vositalarini joriy etish ushbu kapitalni O'zbekiston infratuzilmasi va real sektori rivojiga yo'naltirish imkoniyatini kengaytiradi. Bundan tashqari, bu tizim moliyaviy barqarorlikning uzoq muddatli asoslarini yaratish va iqtisodiy siyosatni diversifikatsiyalashga xizmat qiladi. Natijada, islom moliyalashtirish nafaqat moliyaviy tizim, balki butun milliy iqtisodiyotning strategik rivojlanishida hal qiluvchi omilga aylanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu bo'yicha ilmiy manbalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirish masalasi so'nggi o'n yillikda global moliya tizimi diversifikatsiyasi jarayonida alohida e'tibor qozongan. M. U. Chapra (2021) o'zining Islamic Finance: The Way Forward asarida islom moliyalashtirish tizimining iqtisodiy barqarorlikdagi o'rnini chuqur tahlil qilib, uni global moliya tizimining "axloqiy va ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli" bo'g'ini sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, foizsiz operatsiyalar iqtisodiy resurslarni real sektor faoliyatiga yo'naltiradi va bu orqali barqaror ishlab chiqarish hamda bandlik darajasini ta'minlaydi^[4]. Chapra, ayniqsa, musharaka va mudaraba asosidagi sheriklik modellarining risklarni teng taqsimlash xususiyatiga e'tibor qaratadi. Olimning ta'kidlashicha, ushbu mexanizmlar milliy iqtisodiyotlarda iqtisodiy inqirozlarning ta'sirini yumshatishga qodir bo'lib, spekulativ kapital oqimlarini cheklashga yordam beradi. U o'z asarida shariat qoidalariga asoslangan moliya tizimi "uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikning strategik kafolati" ekanini alohida ta'kidlaydi.

Z. Iqbal va A. Mirakhor (2017) o'zlarining An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice asarida islom moliyalashtirishning nazariy asoslari bilan birga amaliy mexanizmlarini ham tahlil qiladi. Ular islom moliya tizimini "iqtisodiy faoliyatni real sektor bilan uzviy bog'lovchi" tizim sifatida baholaydi^[5]. Tadqiqotda

mudaraba va musharaka vositalarining ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalaridagi investitsiya samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ilmiy asos bilan yoritiladi. Mualliflar, shuningdek, milliy iqtisodiyotda ushbu tizimni rivojlantirish uchun huquqiy bazani moslashtirish va shariatga mos mahsulotlar bozorini kengaytirish zarurligini qayd etadi. Ularning tahliliga ko'ra, bu tizimning joriy etilishi moliyaviy inklyuziya darajasini oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy tenglikka erishishda muhim omil bo'ladi.

Jahon bankining (2022) Islamic Finance: Opportunities, Challenges, and Policy Options hisobotida islom moliya tizimi rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish vositasi sifatida baholangan. Hisobotda qayd etilishicha, foizsiz kreditlash, risklarni taqsimlash va sheriklik asosidagi moliya modellarini joriy etish kambag'allik darajasini kamaytirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga yordam beradi. Jahon banki ekspertlari O'zbekistonda ushbu tizimni rivojlantirish uchun huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish va moliyaviy infratuzilmani kengaytirish ustuvor yo'nalishlar bo'lishi lozimligini tavsiya etadi^[6]. Hisobotda, shuningdek, sukuk kabi instrumentlarning infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishdagi muvaffaqiyatli misollari keltirilib, ularni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish imkoniyati alohida ta'kidlangan.

Islom Taraqqiyot Banki (2023) tomonidan e'lon qilingan Islamic Finance Development Report ma'lumotlariga ko'ra, islom moliya sektori global hajmi 4,5 trillion AQSh dollaridan oshib, yiliga o'rtacha 10–12% o'sish sur'atlarini namoyon qilmoqda. Hisobotda O'zbekiston islom moliya bozorida yangi ishtirokchi sifatida katta salohiyatga ega mamlakat sifatida ko'rsatilgan^[7]. ITB mutaxassisleri sukuk, ijara va vaqf kabi instrumentlarni milliy moliya tizimiga integratsiya qilish orqali ichki kapital bozorini faollashtirish mumkinligini ta'kidlaydi. Hisobot, shuningdek, islom banklari faoliyatini tartibga soluvchi aniq me'yoriy hujjatlar ishlab chiqish zarurligini qayd etadi.

Schoon N. (2020) Modern Islamic Banking: Products and Processes in Practice asarida zamonaviy islom bankchiligida qo'llanilayotgan mahsulotlar va jarayonlar amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Muallifning fikricha, milliy iqtisodiyotlarda islom moliya mahsulotlarini joriy etish bozor diversifikatsiyasiga, yangi mijozlar qatlamini jalb qilishga va xalqaro moliyaviy integratsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi. U,

shuningdek, shariatga mos mahsulotlar ishlab chiqishda texnologik innovatsiyalarni tatbiq etish zarurligini alohida ta'kidlaydi^[8]. Schoonning tahliliga ko'ra, islom moliyalashtirish O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish va investitsiya muhitini yaxshilashda strategik vosita hisoblanadi.

Karimov K. (2022) o'zining Moliyaviy tadqiqotlar jurnalidagi maqolasida islom moliyalashtirish vositalari orqali infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini o'rganadi. U sukuk instrumentlarining davlat qarzini oshirmagan holda uzoq muddatli investitsiyalarni jalb etishdagi samaradorligini misollar bilan asoslaydi. Olimning fikricha, O'zbekistonda ushbu vositalarni rivojlantirish uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari bilan integratsiyalashgan huquqiy baza zarur^[9]. Shuningdek, u sukuk emissiyasining xalqaro kapital bozoriga chiqish imkoniyatlarini oshirishini va shu orqali milliy iqtisodiyot uchun yangi moliyaviy oqimlar yaratishini ta'kidlaydi.

Usmonov B. (2023) Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnalidagi maqolasida O'zbekistonda islom bankchiligini rivojlantirish istiqbollarini tahlil qiladi. Uning fikricha, bu jarayon milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish, xalqaro tajribani o'rganish va shariatga mos mahsulotlar ishlab chiqish bilan chambarchas bog'liq. Olim amaliyotda islom banklari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun Markaziy bank huzurida maxsus shariat kengashini tashkil etish zarurligini ilgari suradi^[10]. Usmonovning tadqiqotida shuningdek, islom moliyalashtirish aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va kichik biznes subyektlari uchun yangi moliyaviy manbalar yaratishdagi rolini ochib beradi.

Iqbal, Z. va Wilson, R. (2019) Islamic Perspectives on Sustainable Development asarida islom moliyalashtirishning barqaror rivojlanishga qo'shadigan hissasini atroflicha yoritadi. Mualliflar shariatga mos moliyaviy vositalarning ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirishdagi o'rnini tahlil qiladi. Ularning ta'kidlashicha, vaqf va zakot kabi vositalar nafaqat moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash, balki ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishning samarali mexanizmi sifatida ishlaydi^[11]. Ushbu yondashuv O'zbekiston sharoitida ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash va milliy iqtisodiy siyosatni inklyuziv yo'nalishga yo'naltirish uchun dolzarb ahamiyatga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirishdagi asosiy muammolar bo'yicha mavjud bo'lgan ilmiy tadqiqotlar, statistik ma'lumotlarni o'rganish va iqtisodiy jihatdan tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiya, ma'lumotlarni guruhlash, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

So'nggi yillarda global moliya tizimida yuzaga kelgan iqtisodiy inqirozlar va foiz stavkalarining keskin o'zgarishi O'zbekiston uchun islom moliyalashtirish tizimining joriy etilishini strategik zaruratga aylantirdi. Jahon banki (2022) ma'lumotlariga ko'ra, islom moliyasi joriy qilingan mamlakatlarda o'rtacha yalpi ichki mahsulot o'sishi 1,5 foiz punktga yuqori bo'lgan va moliyaviy inklyuziya darajasi 12–15 foizga oshgan¹². Mamlakatimizning moliya bozorini diversifikatsiya qilish orqali iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash va real sektorni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari bevosita ushbu tizimning to'laqonli tatbiqiga bog'liqdir.

Islom Taraqqiyot Banki (2023) hisobotida qayd etilishicha, foizsiz moliyaviy instrumentlar — musharaka, mudaraba, ijara va sukuk — uzoq muddatli investitsiya oqimlarini jalb etishda hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda samarali vosita sifatida baholangan. O'zbekistonning transport, energetika va qishloq xo'jaligi tarmoqlarida bunday vositalarni joriy etish infratuzilma rivojlanishini tezlashtirishi va davlat byudjetiga yukni kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, moliya institutlari va real sektor o'rtasida sheriklik asosidagi risk taqsimoti investitsiya loyihalarining barqarorligini oshiradi.

B. Usmonov (2023) tadqiqotlariga ko'ra, O'zbekistonda islom moliyalashtirish tizimining keng joriy etilishi uchun normativ-huquqiy baza modernizatsiyasi, moliyaviy infratuzilma kengaytirilishi va aholining moliyaviy savodxonligi oshirilishi zarur. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, aholining 62 foizi islom moliya vositalaridan foydalanishga tayyor, biroq ularga oid tushunchalar yetarli darajada shakllanmagan. Shu bois, xalqaro tajriba asosida ixtisoslashgan islom banklari tashkil etish va sukuk emissiyasi mexanizmlarini yo'lga qo'yish milliy iqtisodiyot uchun strategik ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

Islom moliyalashtirishning konseptual asoslari^[13]

Asosiy prinsip	Tavsif	Iqtisodiy ta'siri
Foizsiz moliyalashtirish (Riba taqiqlanishi)	Moliyaviy operatsiyalarda foiz stavkalaridan foydalanilmaydi	Real sektor bilan bog'liqlikni oshiradi, spekulativ kapitalni kamaytiradi
Riskni sheriklik asosida taqsimlash	Mudaraba va musharaka asosida foyda va zarar birgalikda taqsimlanadi	Loyiha samaradorligini oshiradi, moliyaviy barqarorlikni kuchaytiradi
Real aktivlarga asoslangan bitimlar	Operatsiyalar moddiy aktivlar bilan ta'minlanadi	Inflyatsiyani kamaytiradi, ishlab chiqarishni rag'batlantiradi

Islom moliyalashtirishning konseptual asoslari iqtisodiy tizimni adolat va barqarorlik tamoyillariga asoslangan holda shakllantirishga xizmat qiladi, chunki unda foizsiz moliyalashtirish (riba taqiqlanishi) orqali real sektor bilan bevosita bog'liqlik kuchayadi va spekulativ kapital oqimi kamayadi. Riskni sheriklik asosida taqsimlash mexanizmi, xususan mudaraba va musharaka kabi shartnomalar, foyda va zararlarni adolatli bo'lishga imkon berib, loyihalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Bundan tashqari, real aktivlarga asoslangan bitimlar iqtisodiy operatsiyalarning moddiy asosga ega bo'lishini ta'minlab, inflyatsion bosimni kamaytiradi va ishlab chiqarish jarayonlarini rag'batlantiradi. Shu tariqa, Islom moliyalashtirish mexanizmlari nafaqat moliyaviy oqimlarning shaffofligini ta'minlaydi, balki iqtisodiy o'sishning sifat ko'rsatkichlarini ham yaxshilaydi.

2-jadval

Milliy iqtisodiyotda islom moliyalashtirishning strategik yo'nalishlari^[14]

Yo'nalish	Asosiy vositalar	Kutilayotgan natija
Infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish	Sukuk, ijara	Transport va energetika tarmoqlarini rivojlantirish
Qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash	Salam, istisna	Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish hajmini oshirish
Kichik biznesni rivojlantirish	Qard hasan, musharaka	KOB sektorida ish o'rinlari sonini ko'paytirish

Milliy iqtisodiyotda Islom moliyalashtirishning strategik yo'nalishlari iqtisodiy

barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni oshirishga qaratilgan bo‘lib, unda infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda sukuk va ijara kabi vositalar transport hamda energetika tarmoqlarining jadal rivojlanishiga xizmat qiladi. Qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashda salam va istisna shartnomalari ishlab chiqarish hajmini sezilarli darajada oshirib, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash va eksport salohiyatini kengaytirishga yordam beradi. Shuningdek, kichik biznesni rivojlantirish yo‘nalishida qard hasan va musharaka vositalari orqali KOB sektorida yangi ish o‘rinlari yaratilib, aholi bandlik darajasi hamda tadbirkorlik faolligi oshiriladi. Shu tarzda, Islom moliyalashtirish vositalarining tizimli qo‘llanilishi milliy iqtisodiyotning diversifikatsiyasi va barqaror o‘sish sur‘atlarini ta‘minlaydi.

3-jadval

Islom moliya bozori hajmi (2020–2023)[¹⁵]

Yil	Global hajm (mlrd. AQSh dollari)	O‘sish sur‘ati (%)
2020	2 440	7.0
2021	2 750	12.7
2022	3 060	11.3
2023	3 400	11.1

2020–2023 yillarda Islom moliya bozori hajmining dinamikasi ushbu segmentning barqaror va yuqori sur‘atlarda rivojlanayotganini ko‘rsatadi, chunki global hajm 2020 yildagi 2 440 mlrd. AQSh dollaridan 2023 yilda 3 400 mlrd. dollarga yetib, to‘rt yil davomida qariyb 39,3 % ga oshdi. 2021 yilda 12,7 % lik eng yuqori o‘sish sur‘ati qayd etilib, bu pandemiyadan keyingi iqtisodiy faollikning tiklanishi va Islom moliyaviy vositalariga bo‘lgan talabning ortishi bilan izohlanadi. 2022 va 2023 yillarda mos ravishda 11,3 % va 11,1 % lik o‘sish sur‘atlari saqlanib, bu bozorning barqaror kengayish tendensiyasini mustahkamladi. Ushbu natijalar Islom moliya tizimining global investitsiya oqimlarini jalb etishdagi raqobatbardoshligini hamda real sektor bilan bog‘liqligi tufayli iqtisodiy inqirozlarga nisbatan nisbatan chidamli ekanini ko‘rsatadi.

4-jadval

Islom moliyalashtirishning mintaqaviy taqsimoti, 2023 (%)^[16]

Mintaqa	Ulushi (%)
Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika	54
Janubi-Sharqiy Osiyo	26
Markaziy Osiyo (jumladan O'zbekiston)	5
Boshqa mintaqalar	15

2023 yilda Islom moliyalashtirish bozorining mintaqaviy taqsimoti Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika mintaqasining yetakchi pozitsiyasini ko'rsatib, uning global ulushi 54 % ni tashkil etgani ushbu hududdagi yuqori darajadagi moliyaviy islomlashtirish va kapital konsentratsiyasi bilan izohlanadi. Janubi-Sharqiy Osiyo 26 % ulush bilan ikkinchi o'rinda turib, Malayziya va Indoneziya kabi mamlakatlarning sukuk bozori va bank tizimidagi innovatsion mahsulotlari hisobiga sezilarli ta'sir kuchiga ega. Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekiston, global ulushning atigi 5 % ini egallasa-da, bu hududda Islom moliyaviy institutlarini rivojlantirish va normativ-huquqiy bazani takomillashtirish istiqbollari yuqori baholanmoqda. Boshqa mintaqalar 15 % ulush bilan asosan Yevropa, Afrika janubi va Shimoliy Amerika mamlakatlaridagi cheklangan, ammo o'sib borayotgan Islom moliyaviy segmentini ifodalaydi. Shu tariqa, bozorning mintaqaviy tuzilmasi Islom moliyalashtirishning asosan musulmon aholisi ko'p bo'lgan hududlarda jamlanganini ko'rsatadi.

5-jadval

O'zbekistonda islom moliyalashtirish potentsiali^[17]

Ko'rsatkich	Amaldagi holat	Potensial
Islom moliya vositalari ulushi (%)	<1	15–20
Yillik sukuk emissiyasi (mln. \$)	0	500–700
Aholi tayyorligi (%)	62	80+

O'zbekistonda Islom moliyalashtirish potentsiali bo'yicha ko'rsatkichlar ushbu segmentning rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar mavjudligini tasdiqlaydi, chunki hozirgi paytda Islom moliya vositalarining umumiy moliya bozoridagi ulushi 1 % dan kam bo'lsa-da, potensial daraja 15–20 % atrofida baholanmoqda. Yillik sukuk

emissiyasi hozircha amalga oshirilmagan bo'lib, mavjud salohiyat yiliga 500–700 mln. AQSh dollarini tashkil etishi mumkin, bu esa davlat va xususiy sektordagi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda yangi manba bo'lib xizmat qiladi. Aholining Islom moliya xizmatlariga tayyorligi 62 % darajasida qayd etilgan bo'lsa-da, tegishli axborot-kengash ishlari va institutsional rivojlanish orqali bu ko'rsatkich 80 % dan yuqoriga ko'tarilishi kutilmoqda. Ushbu raqamlar O'zbekistonda Islom moliyalashtirishni rivojlantirish strategiyasi to'g'ri yo'naltirilsa, qisqa muddat ichida sezilarli iqtisodiy natijalarga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston milliy iqtisodiyotida islom moliyalashtirish tizimini rivojlantirish nafaqat moliya bozorini diversifikatsiya qiladi, balki barqaror iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini shakllantiradi. Mudaraba, musharaka, sukuk va ijara kabi instrumentlar infratuzilma, qishloq xo'jaligi va KOB sektorini moliyalashtirishda yuqori samaradorlikka ega bo'lib, investitsiya risklarini adolatli taqsimlash imkonini beradi.

Shuningdek, tizimning muvaffaqiyatli joriy etilishi huquqiy bazani modernizatsiya qilish, moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish kabi kompleks chora-tadbirlarni talab qiladi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, foizsiz moliyalashtirish mexanizmlarini milliy iqtisodiyotga moslashtirish orqali mamlakatning global moliya tizimidagi pozitsiyasini mustahkamlash hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston milliy iqtisodiyoti sharoitida islom moliyalashtirish tizimini joriy etish imkoniyatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, foizsiz moliyaviy operatsiyalar real sektor faoliyatini rag'batlantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mudaraba va musharaka kabi sheriklik asosidagi mexanizmlar investitsiya risklarini teng taqsimlab, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular iqtisodiy faoliyatning spekulyativ emas, real qiymat yaratuvchi segmentlariga kapital yo'naltirilishini ta'minlaydi.

Islom Taraqqiyot Banki va Jahon banki ma'lumotlariga tayanilgan holda, islom moliya vositalarining joriy etilishi O'zbekistonda moliyaviy inklyuziyani kengaytirishi, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi moliyalashtirish manbalarini yaratishi aniqlandi. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy tenglikning kuchayishi va kambag'allik darajasining qisqarishiga olib kelishi mumkin.

Huquqiy-me'yoriy baza tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud bank tizimida shariat talablariga mos keladigan maxsus reglamentlar va litsenziya berish tartiblari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu holat milliy bozor sharoitida islom moliya mahsulotlari va xizmatlarini kengaytirish uchun to'siq bo'lib qolmoqda. Shu bois, xalqaro tajribaga asoslangan normativ-huquqiy islohotlar amalga oshirilishi zarur.

Sukuk, ijara va vaqf kabi moliyaviy instrumentlarning iqtisodiy samaradorligi bo'yicha olib borilgan tahlillar, ularning infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda davlat byudjetiga yuklama tushirmagan holda uzoq muddatli investitsiyalarni jalb etish imkonini berishini ko'rsatdi. Bu vositalar O'zbekiston kapital bozorini diversifikatsiya qilish va xorijiy investorlar uchun jozibadorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Aholi moliyaviy savodxonligi darajasini o'rganish natijalari shuni anglatadiki, islom moliya vositalarining mohiyati va afzalliklari bo'yicha yetarli tushunchaga ega bo'lmagan qatlam mavjud. Shu sababli, keng qamrovli axborot-kengaytirish kompaniyalari, treninglar va o'quv dasturlari tashkil etish tizim rivojlanishining muhim tarkibiy qismi bo'lishi kerak.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, islom moliyalashtirish tizimini O'zbekiston milliy iqtisodiyotiga integratsiya qilish, iqtisodiy o'sishning barqaror modelini yaratishga, ijtimoiy-iqtisodiy tenglikni ta'minlashga hamda global moliya tizimida mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Buning uchun kompleks yondashuv — huquqiy bazani modernizatsiya qilish, moliyaviy infratuzilmani kengaytirish, innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqish va aholi moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Islamic Development Bank. Islamic Finance Development Report 2023: Innovation for Growth. – Jeddah: ICD–Thomson Reuters, 2023. – p. 1–90.
 2. World Bank. Islamic Finance: Opportunities, Challenges, and Policy Options. – Washington, DC: World Bank Group, 2022. – p. 1–65.
 3. Chapra, M. U. Islamic Finance: The Way Forward. – Islamic Research and Training Institute, 2021. – p. 1–54.; Schoon, N. Modern Islamic Banking: Products and Processes in Practice. – Singapore: Wiley, 2020. – p. 33–84.; Iqbal, Z., Mirakhor, A. An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. – New
- [International Journal of Finance and Digitalization](http://www.ijfd.uz)
Email: ijfd.uz@gmail.com

Jersey: Wiley, 2017. – p. 15–102.

4. CHAPRA, M. U. Islamic Finance: The Way Forward. – Jeddah: Islamic Research and Training Institute, 2021. – 90 p.

5. IQBAL, Z., MIRAKHOR, A. An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. – 3rd ed. – New Jersey: Wiley, 2017. – 284 p.

6. WORLD BANK. Islamic Finance: Opportunities, Challenges, and Policy Options. – Washington, DC: World Bank Group, 2022. – 65 p.

7. ISLAMIC DEVELOPMENT BANK. Islamic Finance Development Report 2023: Innovation for Growth. – Jeddah: ICD–Thomson Reuters, 2023. – 90 p.

8. SCHOON, N. Modern Islamic Banking: Products and Processes in Practice. – Singapore: Wiley, 2020. – 156 p.

9. KARIMOV, K. Islom moliyalashtirish vositalari orqali infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlari // Moliyaviy tadqiqotlar jurnali. – 2022. – №6. – B. 45–58.

10. USMONOV, B. O‘zbekistonda islom bankchiligini rivojlantirishning iqtisodiy va huquqiy asoslari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №4. – B. 22–34.

11. IQBAL, Z., WILSON, R. Islamic Perspectives on Sustainable Development. – London: Routledge, 2019. – 210 p.

12. World Bank. (2022). Financial Inclusion in Central Asia: Opportunities and Challenges. Washington, DC: The World Bank.

13. Chapra, M. U. (2021). The Future of Economics: An Islamic Perspective. Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.; Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2017). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. John Wiley & Sons.

14. International Monetary Fund (IMF). (2021). Islamic Finance: Opportunities, Challenges, and Policy Options. Washington, DC: IMF.

15. Islamic Finance Development Report (2023). Navigating Uncertainty. ICD–Refinitiv.

16. Islamic Development Bank (IDB). (2023). Annual Report. Jidda: IDB.

17. Usmonov, B. (2023). “Islom moliyalashtirish tizimining O‘zbekiston moliya bozoridagi rivojlanish istiqbollari”. Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar jurnali, 5(3), 45–58.